

FELSEFE DÜNYASI

2006/1 Sayı: 43

YILDA İKİ KEZ YAYIMLANIR

ISSN 1301-0875

Sahibi
Türk Felsefe Derneği Adına
Başkan Prof. Dr. Necati ÖNER

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Prof. Dr. Ahmet İNAM

Yazı Kurulu
Prof. Dr. Necati ÖNER
Prof. Dr. Ahmet İNAM
Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ
Doç. Dr. Hüseyin Gazi TOPDEMİR
Doç. Dr. İsmail KÖZ

Felsefe Dünyası Hakemli Bir Dergidir.

Felsefe Dünyası 2004 yılından itibaren PHILOSOPHER'S INDEX ve
TÜBİTAK /ulakbim tarafından dizinlenmektedir.

Yazışma ADRESİ
P.K. 21 Yenışehir / ANKARA
Tel&Fax: 0.312 231 54 40

Fiyatı: 15 YTL (KDV Dahil)

Banka Hesap No:
Vakıfbank Kızılay Şubesi: 00158007288336451

Dizgi ve Baskı
Türkiye Diyanet Vakfı
Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi
OSTİM Örnek Sanayi Sitesi 1. Cad. 358. Sk. No: 11 Y.Mahalle / ANKARA
Tel: 0.312 354 91 31 (Pbx) • Fax: 0.312 354 91 32

PARMENİDES DİYALOĞUNUN PROCLUS YORUMU ÜZERİNE

Fulya Bayraktar*

*"Onsekiz bin âlem halkı cümlesi bir içinde
Kimse yok birden artık söylenir bir içinde
Cümle bir onu birler cümle ona giderler
Cümle dil onu söyler her bir tebdil içinde..."*
Yunus Emre

Felsefe Tarihi boyunca, tabiattaki bunca çokluğun belli bir düzene bağlı olduğu düşünülmüş, bu çokluğun temelinde yatan düzenleyici bir ilke arayışı sürüp gelmiştir. Tabiattaki ezeli ve ebedî oluş - yokoluş süreci içinde, oluşmayan - yokolmayan bir ilke olduğunu dile getiren filozoflar arasında, kavramlardan yola çıkarak temellendirme yapan Parmenides'in(540-?) ayrı bir yeri vardır. Var olanı temellendirirken Birlik - Çokluk problemini de dile getiren Parmenides'in söyledikleri üzerinde pek çok filozof durmuş, Platon ise "Parmenides" adlı bir diyalog yazarak Birlik - Çokluk problemini ayrıntılarıyla incelemiştir. Aynı problemi inceleyen filozoflardan biri olan Plotinus(203-270) ise, bütün düşünce dizgesine Parmenides'in Bir'ini çıkış noktası yapmıştır.

Proclus(412-485) ise Platon'un Parmenides diyalogu üzerine bir şerh yazmıştır. Bu şerh; Parmenides, Platon, Plotinus sistemleri hakkında bilgi edinebileceğimiz ve Yeni Platoncu metafiziğin bir abidesi olarak görülen bir eserdir. Plotinus ile başlayan yeni Platoncu okulun en önemli temsilcilerinden olan Proclus (MS. 412 - 485), Platon'u takip eden ve yeni bir yaklaşımla onu yorumlayan ve "Orta Çağların Hegeli" olarak tanınan bir filozoftur. Proclus, felsefe tarihinde pek çok açıdan önemli bir yer işgal etmektedir. Zira onun felsefesini incelemek hem Platon ve Aristoteles hakkında bir fikir sahibi olmak, hem Yeni Platoncu felsefeyi tanımak, hem de Hegel ve dolayısıyla onun sağ ve sol öğrencilerini tanımak için bir zemin bulmak imkânını verir. Aynı zamanda, son dönemlerinde de olsa Hellen ve Hellenistik kültürün içinde yetişmiş olması, onun şahsında bu kültürü tanıma fırsatını da verecektir.

Bunların yanısıra Yeni Platonculuk, Türk düşünce hayatı için önemli bir yeri olan felsefi okullardan biridir. Yeni Platonculuğun Divan Edebiyatımızı ve Tasavvuf hareketlerini etkilediği düşünülmektedir.¹

Hem felsefe tarihinde işgal ettiği önemli konum bakımından, hem de kendi kültürümüzle olan ilgisi bakımından Yeni Platoncu okulun bu önemli temsilcisinin; Proclus'un, felsefi sistemine hiç değilse dikkat çekebilmek amacı ile onun Parmenides diyalogu yorumunu konu alan böyle bir çalışmaya yöneldik.

* Dr. G.Ü., Gazi Eğitim Fakültesi.

¹ Fuad Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara,1991, s.300-305.

Proclus'un "Parmenides Şerhi"; Parmenides'in, her şeye aşkın olan, ve çok'a öncelikli olan Bir'inden başlayarak, Zenon'un, çoktaki birliği gösteren içkin Bir; Platon'un, her şeyin kendisinden pay alarak varlığa geldiği iyi ideası ve Plotinus'un, hem çoktaki birlik prensibi hem de çok'u aşan ve onu önceleyen bir sebep olan ve her şeyin kendisinden sudür ettiği bir kaynak olan Bir'i hakkında toplu bir değerlendirme sayılabilecek bir eser olarak görünmektedir.

Proclus, M.S. 412' de Xanthos'tan gelen zengin bir ailenin oğlu olarak Constantinople'de doğmuştur. Proclus'un pagan olan ailesi, erdemli kimseler olarak tanımlanırlardı. Proclus yaklaşık 15-16 yaşlarında iken babası onu, meslek edinmesi için Alexandria'ya göndermiştir. Orada Leonas adlı seçkin bir sofistten hukuk ve siyaset dersleri almıştır. 430 yılı civarında Leonas, Vali tarafından Constantinople'e bir görev için gönderildiğinde genç Proclus'u da çalışmalarına devam etmek amacıyla birlikte götürmüştür. Proclus'un bu dönemde hukuk bilgisi yerine felsefe bilgisini geliştirdiği görülür. Bu, Atina okullarından gelen felsefe öğrencilerinin ve hocalarının toplantılarından etkilenmiş olmasına bağlanabilir. Proclus, Alexandria'ya döndüğünde Aristotelesci Olympiodorus'un derslerine devam etmiştir ve daha sonra daha derin araştırmalar yapmak üzere Atina'ya gitmiştir. Proclus Atina'ya gittiğinde Syrianus'un Platoncu okuluna yazılmış ve Plutarch'ın(45-125) öğrencisi olmuştur. Onunla birlikte Aristoteles'in(384-322) De Anima'sını ve Platon'un Phaedo'sunu okumuştur. Bu iki çalışma üzerinde Proclus'un hiçbir yorumu bugüne ulaşmamıştır ancak anlaşıldığı kadarıyla Plutarch, sohbet toplantılarında anlattıklarını yazması konusunda ona ısrar etmiştir. Böylece bu erken tecrübe muhtemelen Proclus'un doktrinini oluşturmasında iyi bir etki yaratmıştır. Plutarch'ın ölümünden iki yıl sonra, Proclus, Syrianus'un yanına taşınmış ve sonraki iki yıl boyunca Aristoteles'in bütün eserlerini onunla birlikte çalışmıştır ve bunu takiben de, Platon'un eserlerini incelemiştir. Proclus, Platon'un eserlerini düzgün bir sıra ile incelemiştir. Syrianus, Alchibiades 1 ile başlayan ve Philebus ile biten, Platon felsefesinin iki zirve eseri olan Timaeus ve Pramenides ile devam eden ve bunu takib eden 10 diyalogdan oluşan bir sıra izlemiştir. Bu sıra içinde Republik veya Kanunları da incelemiş görünmektedir.

Proclus, hocası Syranus'un ölümünden (M.S. 437) sonra, henüz 25 yaşında iken Atina'daki Platoncu okulun başına geçmiş ve 485 yılında ölene kadar 48 yıl boyunca bu görevi sürdürmüştür. Bu süre boyunca, kendisine düşman olan Hıristiyan çevrelere rağmen Atina toplumunda ün kazanmayı başarmış görünmektedir. Zaman zaman politik düşünce topluluklarında yer almış, halk toplantılarına katılmış ve onlara problemleriyle ilgili pratik çözümler önermiştir. Felsefi ve sade konuşmasıyla onları etkilemiş, sulh ve adalet konularında görevleri yerine getirmeleri için onları teşvik etmiştir. Bir ara yerel mezheplerin korunması ve dinsel toplantılar üzerine çalışmak için Lydia'ya gitmiş ve orada politik bir fırtınaya sebep olmuştur. Bütün bu toplum işleri onu kendi işlerinden pek fazla alıkoymamış gözükmektedir. Proclus'un günde 5 ders veya seminer verdiği ve günde 700 satır yazdığı söylenir. Ayrıca filozoflarla birlikte felsefi sohbetlere katıl-

dığı, geceleri ise dîñ ibadetlerini yerine getirdiği bilinmektedir. Bu hayatı yaklaşık 69 yaşına kadar bu şekilde sürmüştür. Hayatının son yıllarında sağlığı bozulduğu için artık sadece ilahîler yazmakla meşgul olmuştur. Bu son dönemde okulun liderliğini sadık müridi ve biyografi Marinus ve filozof İsidore ile birlikte yürütmüştür.

Proclus'un ilk olarak elimizde olan üç sistematik çalışması vardır. Bunların daha erken dönemlerde yazılmış olan ikisi; *Elements of Physics*(Fiziğin Unsurları) ve *Elements of Theology*'dir(Teolojinin Unsurları). Daha sonra ise çok başarılı olan şerhleri; *Alchibiades*, *Timaeus* ve *Parmenides* gelir. *Cratylus* üzerine yapılan şerhin ise ancak bir bölümü bugüne kadar muhafaza edilebilmiştir. *Republic* üzerine olan şerhi ise gerçekte diyalog görüntüsünde olan 17 yazısından bir araya getirilmiştir. *Euclid*'in(325-265). *Elementler* adlı eserinin I. Kitabı üzerine de bir şerh yazmıştır. *Phaedo*, *Gorgias*, *Phaedrus*, *Theaetetus* ve *Philebus* üzerine de kaybolan yorumları vardır. *Chaldean Oracles*, geç Neoplatonizmin temeli olan "sacred text" ve *Plotinus*'un *Enneadları* üzerine de şerhleri bulunmaktadır. Ayrıca Proclus'un birçok dîñ eseri vardır ve bunlar fragmanlar halindedirler, "On the Hieratic Art According to the Greeks", ve yedi tane de ilahisi vardır.

Bizans'ın parçalanmışlığına ve karışıklığına rağmen Proclus'un felsefesi dinamik ve daimi entelektüel hareketi ortaya koyan bir sistemdir. Proclus, eserlerinde kendi fikirlerini nadiren ortaya koyar. Bunu da genellikle, detaylarda, doğaüstü alemi anlatırken ve evrensel aklın işleyişini anlatırken yapar. Bizim, Proclus'u anlamak için, Proclus'dan öğrenmemiz gereken şey; en azından Atina okulunun (Neoplatonculuğun bir kolu) doktrinini genel olarak gözden geçirmemiz gerektiğidir.

Proclus, doğa ve akıl alanını ve ilahî olan şeyleri içeren, daha önce keşfedilmemiş birçok doktrin yazarı olarak görünmektedir. Çünkü Proclus'un aynı anda birçok Formu teemmül edebilen bir ruhlar sınıfının var olduğunu ileri süren ilk filozof olduğu söylenir.² Proclus bu ruhlar sınıfını; basit bir sezgiyle her şeyi önceden algılayabilen akıl ile, düşüncede bir formdan diğerine, bir sıra takip ederek geçebilen ruhlar arasında bir geçiş olarak ortaya koymuş olan kişidir.

Şu halde Proclus; bağlantılar ve ara antitelerle, çok kapsamlı bir sistem içinde, küçük bir boşluğu doldurmuştur. Bu tarz ara antitelerden, ilk olarak Iamblichus ve daha sonra da Syrianus bahsetmişlerdir.

Proclus'un zikrettiği; Ruhun aracı sınıfı, Orpheus, Pythagoras, Platon, Iamblichus veya Syrianus gibi filozoflar tarafından mistik bir temayül ile sahiplenilen bir ruh türü olarak ortaya konulmuş olabileceği gibi, mantıksal bir yapı da olabilir. Proclus, statik ve sezgisel olan akıl ile hareketli ve discursive olan ruh arasında, ara bir durumun olabilirliğini gördü. Bu durumda o, yeni antiteler ileri sürmüş olarak görünür.

² J. M. Dillon, *Proclus' Commentary on Plato's Parmenides*, Princeton, 1987, introduction, p. xv.

Proclus'u anlamak için Plotinus'un felsefesinin ana hatlarını kısaca inceleyecek olursak şunları söyleyebiliriz: Plotinus, varoluşu bazı evrelere ayırır. Bunlar aşağıdan yukarıya doğru; Cisim, Ruh, Nous ve bütün bunların kendisinden türediği Bir (ilk neden). Bütün diğer varlık aşamaları Bir'den çıkar, çünkü Varlığın özünde, bir şey yapmak, bir iş görmek, etkin olmak eğilimi vardır. Varolan her şeyde kendini yaymak, kendi dışına taşmak eğilimi bulunur. Örneğin; Ruh'ta cismi canlandırma, Nous'ta ideaları düşünme, Bir'de bütün varlıkları yaratma eğilimleri ve etkinlikleri vardır. Ancak, Bir ile ürettikleri aynı şey değildirler, ürettikleri (daha doğru bir deyişle ondan çıkıp gelenler), onun yansımaları, görünümleridir. Bir'in (belkide Tanrı'nın) etkileyişini anlatmak için Plotinus, güneş benzetmesini kullanır; Bir'i sıcaklık ve ışık yayan güneşe benzetir. Her etkin olma bir ışıma'dır. Bütün var olanlar da gerçek Varlık'ın (Bir'in) ışımastan sudûr etmişlerdir. Ancak Plotinus'a göre bu sudûr, bilinçli bir yaratma değildir, ancak bir ışığın ışımastır. Çünkü Bir'in bilinci ve istemi yoktur. Bilinç ancak Nous, istem de ruh aşamasında ortaya çıkacaktır. Plotinus için, aşamalar dizisi biçiminde oluşmuş bir evren düzeni vardır. Bu aşamalardan her birinin de kendine özgü bir yapısı vardır; bunların her biri kendi başına bir âlemdir; her birinin var oluşu, birliği ve çokluğu kendine özgüdür. Ancak bu aşamalar birbirinin sonucu olarak ard arda dizilirler ve birinin yapısını kavramak için ötekine ihtiyaç duyulur. Bu aşamaların en altında madde bulunur. Madde, cisim dünyası değildir. Çünkü cisim belli bir sureti olandır. Ruhun aracılığı ile idealardan suret alan madde, cisim olur. Maddenin kendisinin sureti yoktur. Madde, İyi'nin tam karşıtıdır. İyi, idealara göre biçimlenmiş olan cisimlerde yansiyabilir fakat salt madde'ye Bir'deki iyi'den hiçbir ışın gelmez. Madde, tam bir karanlık içindedir. Bir'den ışımaya başlayan parıltı, Bir'den sudûr eden bütün varlık aşamalarında azala azala sonunda madde'de tam bir karanlığa varır. Onun için madde Bir'in tam karşıtıdır. Şu halde varlık dizisinin en üstünde salt varlık (Bir), en altında da tam yokluk (madde) vardır. Plotinus'a göre insan da bu varlık düzeni içindedir. İnsan, beden (cisim) ile ruh'tan oluşmuştur. Ruh'un bir cisimle birleşmesi, Ruhun madde'ye batmasıdır, âdetâ bir mezara gömülmesidir. Günah sahibi olduğu için Tanrı'dan kopuşudur. Bu dünyadaki yaşama bir cezadır. Ancak, ruhun maddeye düşmesi zorunludur, çünkü; sudûr'un bir basamağının gerçekleşmesi gerekir. Madde'yi cisim yapan ruh'tur. Gerçi ruhun maddeye düşmesi, ilahî ışığın kaynağına yabancılaşması demektir, ruhun içine düştüğü duyu dünyası akla aykırıdır ancak öte yandan da, idealar'a göre bu dünyayı biçimlendiren de yine ruh'tur. Bundan dolayı da dünya akla uygun ve güzel olabilir. Plotinus sisteminin en özgün başarısı, onun estetiğidir.³ Ona göre, duyuşsal bir nesne ideal formunu (logos'unu) duyulur bir biçime getirip gösterebildiği için güzeldir. Son derinliklerine kadar ilahî varlık yayıldığı ve ilahî ışıkla aydınlandığı için bu dünya da güzeldir.

³ Macit Gökberk, Felsefe Tarihi, İstanbul,1993, s.136.

Plotinus'a göre Ruhun bir bedene bağlanmaktan kurtulup, duyular üstü dünyaya büsbütün dönmesi imkânı da vardır. Bunun için duyulur dünyadan uzaklaşması ve akılsal âleme yönelmesi gerekir. Ama, ruhun bu dünyada ulaşabileceği en son yükseklik, Bir ile mistik kaynaşmasıdır.

Plotinus'un ölümünden sonra, onun eserlerini yayınlamış olan öğrencisi Porphyrios, hocasının öğretisini anlatmaya, temellendirmeye ve savunmaya çalışmıştır. Onun bir öğrencisi olan İamblikus ise, Plotinus'un felsefesini politeizmin teolojisine temel yapmak istemiştir. Bu yeni Platonculuğun Suriye kolu'dur. Proclus ise Yeni Platonculuğun Atina kolunu temsil eder.

Yeni Platoncu okulları sayacak olursak; yukarıda sözü edilen Suriye okulu ile Atina okulunun yanı sıra Bergama okulunu ve İskenderiye okulunu görebiliriz. Bunun yanısıra bir okul olarak değerlendirmek güç olmakla birlikte bir Latin – Batı Yeni Platonculuğundan söz edilebilir.

Plotinus, tamamiyle aşkın olan bir "Bir", ki o bunu negatif bir şekilde anlatır, ile bir şekilde her şeyin kaynağı olan "Bir" arasındaki farkı çok önceden hissetmiş görünmektedir. Öyle ki; bazı çalışmalarında Logos'u daha ileri, yüksek bir hipotez aşamasına getirmek ve daha yüksek ve daha aşağı ruh şeklinde bir ayırım yapmak eğiliminde olduğunu gözlemleriz. Fakat buna rağmen genelde, Plotinus, antitelerin çoğaltılmasına karşı çıkar.⁴ Bu nedenle oluşturduğu evrendeki boşlukların doldurulması, felsefi bir ilgi uyandırmıştır. Adlarını yukarıda zikrettiğimiz Yeni Platoncu okulları bu felsefi ilgi doğurmuştur. Yeni Platoncu okulların tarihsel gelişimi içinde 3. sırada yer alan ve yeni Platoncu metafiziğin şahı-kasına ulaştığı okul, Atina okulu'dur. Bu okulun en önemli şahsiyeti Proclus'dur. Proclus uzun yıllar boyunca Atina okulunun başkanlığını yapmıştır.

Proclus'un Antik çağın en büyük skolastiği olduğu söylenir.⁵ Skolastik, ad olarak skolastik felsefe'ye ve "skolastik filozoflar" topluluğuna denir. Sıfat olarak ise okulluk, okula ilişkin, okulla ilgili demektir. Bu sıfat okul hocasına, okulda okutulanlara, okulda okutulan felsefelere, okulda doğan, öğretilen ve ölen felsefelere, bunları okutma yöntemlerine, kiliseye bağlı okullarla, yaklaşık X-XVI. yy'lar arasında, üniversitelerdeki felsefe öğretilerine, bu öğretinin konusuna, ona çizgilerine, yöntemlerin, bu öğretimi yapanların zihniyetlerine yüklenebilir. Onun için "Skolastik", yalnız, Kiliseye bağlı okullarda ve Orta Çağda üniversitelerde okutulan, genel olarak, aklın doğal ışığının verdikleriyle tanrısal esinin verdikleri arasında bir uyum arayan, dinle uzlaşmak isteyen, Geneller üzerinde de durmadan kavga eden bu işler için özellikle, Aristoteles gibi yetkili sayılanlara başvuran, bu sırada kıyasla yapılan akıl yürütmeyi yöntem olarak kullanan ve Tanrıbilim sayılan felsefe değildir. "Skolastik" okul felsefesinin yüklemidir.⁶

⁴ J.M. Dillon, Proclus' Commentary on Plato's Parmenides, introduction, p. xvi.

⁵ Copleston, A History of Philosophy, U.S., 1946, Vol. I

⁶ M. Türker Küyel, "Klasik, Skolastik., Modern", Ankara, 1972.

Proclus'un felsefî sistemini, akılsal dünyanın varlığını ve duyulur dünyanın olabirliğini açıklayan bazı temel prensiplerini inceleyerek, anlamaya çalışabiliriz:

Birlik'ten Çokluğun Ortaya Çıkışı

"Bütün bu var olanlar, tek bir nedenden meydana gelir" önermesi Proclus felsefesinin temelidir. Bütün var olanların bir ilk sebebi vardır ve bütün var olan şeyler bir kökün dalları gibidirler. Bazı varlıklar bu köke daha yakındır, bazı varlıklar da daha uzak. Plotinus'dan bu yana bütün Yeni Platoncu felsefenin ilgilendiği temel sorun şudur: Bir çokluk, ve özellikle de varlık seviyelerinin çokluğu, tamamiyle aşkın ve basit olan Bir'den nasıl ortaya çıkmaktadır? Plotinus, buna cevap olarak; kendinden taşanlardan (sâdır olanlardan) etkilenmeksizin taşan(sudûr eden), bitip tükenmek bilmeyen bir kaynak fikrini, **Bir** teorisini öne sürer. Birden sudûr eden evren, bir bütünlüktür ve burada hiçbir boşluğa yer yoktur. İamblikus'dan bu yana bu prensip bizi antitelerin artan çokluklarına götürür. Ancak henadik,⁷ noetik⁸ ve fizik alanların ayrımı aynı kaldığı için temel değil ama her bir temel içindeki onların çokluklarına gideriz.

Sebebe - Sonuç İlişkisi

Bu sistem bir üretim sistemi biçiminde tanımlanabilir. Bu sistemde her bir üreten sebep, kendine benzemeyen yerine, kendine benzeyen şeylerin oluşumunu sağlar. Neden ile sonuç arasındaki ilişki Proclus felsefesinin önemli konularından biridir. Bu noktada Proclus'un bazı önermeleri vardır: "her sebep, uygun ve doğru bir şekilde, sonucunu aşar."⁹ Bu önermenin alternatifi; sebebin sonuçlarında içkin olmasıdır. Sebeplerin, sonuçlarında içkin olmadığı bir prensip bize, Sudûr Nazariyesi hakkında konuşma hakkı verir. Şu durumda bir üstte olan, altındakini aydınlatır, ve sebepler ürünleri tarafından tüketilemezler. Diğer bir prensip de şudur: "İkincil varlıklardan üretilen her şey, bir öncekilerden ve ikincil olanların da kendilerini oluşturdukları daha önceki prensiplerden meydana gelir." Her sebep hem kendisinden çıkan sonuçları önceler hem de kendinden sonra gelen pek çok tanımın çıkmasına yardım eder. Bu fikir, bir üst sebebin yararlılığının o andaki ürünlerle sınırlanmasıdır. Örneğin Akıl, Ruh üretir. Ruhun olmadığı cansız objelerin oluşumunun sebebi Nous iken, madde, var oluşunda, Bir'e bağlıdır. Ayrıca Bir'in, Nous esasının üç ana noktası; Varlık, Hayat, Akıl'dır.

⁷ Henadik alan: Her şeyi içeren fakat kendisi başka hiçbir şeyde içerilmeyen varlığın, değişimin kaynağı olan; her şeyden bağımsız ilk varlığa, nihaf ve en yüksek gerçekliğe, varlığa gelmemiş ve varlıktan gitmeyecek olan ezeli - ebedî değişmez gerçekliğe yani BİR'e (Hen) ait olan alan.

⁸ Noetik Alan: Duyusal olmayan, saf düşüncenin, aklın (Nous'un) alanı. Ancak akıl ile kavranabilecek olan alan.

⁹ Burada Hegel'in "Nedende olmayan hiçbir şey sonuçta da yoktur" sözünü hatırlıyoruz. (HEGEL, Bütün Yapıtları, Seçmeler, s.127).

Devirli Yaratıcılık

Sebepler, sonuçları tarafından etkilenmediği zaman, her sonuç kendi sebebinden ortaya çıktığı gibi, kendi içinde de belirsizleşir. Herhangi bir prensip tarafından üretilenler hem üretim sebebinin içinde kalırlar hem de ondan meydana gelirler. Herhangi bir prensipten meydana gelen şeylerin hepsi, kendini meydana getirenden ortaya çıkan oluşumlarına bağlı olarak, geri dönerler. Bu doktrin Plotinus'a aittir ve Yeni Platonculuğa temel oluşturmuştur. Bir antite varlığını ancak sebebe geri yansıtarak sabitleyebilir. Bu sebebin iki görevi vardır; hem sonucun üreticisi olması, hem onu mükemmelleştirmesi. Geri dönüş kompleks bir olaydır. Çünkü her bir daha alt sebep, kendi ürününün tersi amaçlı bir hareket sergiler ve kendi sebebine dayalı bir geri dönüş gerçekleştirir. Ve her şey önünde sonunda Bir'e geri döner. Bu, birbirine sebep olma devirli işleminin bir özelliği de tek bir sebebe bağlı farklı seviyelerdeki özlerin sebep teşkil eden seri veya 'zincirlerinin' doktrini olmasıdır. Her düzen bir monad içinde kendi başlangıcına sahiptir ve aynı zamanda koordineli olan bir çokluğa yol gösterir, ve herhangi bir düzen içindeki bu çokluk tek bir monad'a geri taşınabilir. Yine bu görüşe göre; her bir seri'nin yeni şeyler yaratabilen sebebi, kendi farklı özelliklerini bütün serilerle ilişkiye geçirir. Bu nedenle özellikle alt derecelerde sebep bir seri'dir. Her bir antite bir henad zinciri içinde bulunur.

İamblikus ile başlayan geç Neoplatonizmde, Bir'in alanı, henadlar olarak adlandırılan ve daha ziyade zıt görünen antitelerin çokluğu ile zenginleştirilmiştir. Henadlar akledilebilenin ötesiymişcesine, fakat birbirleriyle uyumlu olarak, varlığın bütün sınıflarının ilk prensipleri olarak çalışırlar. Formlar zihin'lerdir, fakat ilk prensipler olmak için yeterince birleştirici değillerdir. Bu nedenle geleneksel Platoncu formlar yeni antitelere ilgi çeker.

Kısaca Proclus'un bireysel antitelerin her bir seviyede önce kendi monadına ve sonra da kendilerinin üstlerindeki monadına bağlanmasını nasıl gördüğüne bakalım: Bu, vücudun tekliği ve çokluğunun yapısı içinde belirsiz yapılara sahip tek bir Tabiat ile uyum içindedir ve tek bir Tabiattan meydana gelmişlerdir. Ruhdan meydana gelen ruh düzeni, ruhların kopyaları, azalır ve yeniden Bir'in kopyalarına geri dönerler. Bir zihin monadı ve tek bir akıl'dan meydana gelen ve ona dönen bir kopya akılsal bir töze aittir. Bu durumda; Bir için henadların kopyası vardır, ve bu henadlar için de Bir ile bağlantılı bir zıtlık vardır. Böylece ortada, esas Bir'e bağlı henadlar, esas Akıl'a bağlı akıllar ve Ruh'a bağlı ruhlar ve evrensel Tabiat'a bağlı tabiatlar çokluğu bulunmaktadır. Proclus Parmenides'in Bir doktrinini incelerken monadlarca yönetilen çoklukların doktrinini de kullanır. Her seviyenin monadı, bütün gerçekliğin Bir ile olan ilişkisi gibi, gerçekliğin kendi yansıması ile ilgilidir.

Participation (İştirak / Pay Alma)

Her bir hipostazın katılan ve katılmayan görünümleri arasındaki ayırım, devirli yaratıcılık işlemine bağlıdır. Bir'in kendisiyle başlayan gerçekliğin her bir

seviyesini esas monadı katılımsızdır. Aynı hipostatik seviyedeki bireysel antitelerin (zihinler ve ruhlar gibi) katılımı vardır. Bütün yüksek antiteler (örn. Akıl), kendilerinden daha aşağı antiteler (bu durumda örneğin ruhlar) ile iştirake girerler. Pay almayanlar, kendilerinden pay alanları üretirler ve bir hipostazın katılıma giren bütün seviyeleri artan bir zıtlıkla katılıma girmeyen antitelere bağlanmışlardır. Katılıma girenle girmeyen arasındaki farkı yaratan hareket, yaratıcılık sürecine izin verirken, daha yüksek antitelerin üstünlüğünü korumaktadır. Proclus'un bu uç realizmi bir hipostazın her bir durumuna cevap olan ayrı özleri ortaya koymasına neden olur. Fakat bunların görünüş olduğunu düşünürsek her şey açıklığa kavuşur. Proclus'un bütün üçlü yapıları aynı zamanda birdirler¹⁰.

Bilkuvvelik – Bilfillik

Bu kavramlar, sebep – sonuç ve ilerleme – geriye dönme kavramlarına dayanır. Bilkuvvelik (potentiality) kavramında güç veya kudret fikri kendiliğinden vardır. Politinus, Bir'in aktif kudreti (potency) ve maddenin pasif kudreti arasındaki ayrıma dikkat çekmişti. Bununla beraber, Plotinus doktrininde başlangıç; Bir olarak tanımlanır. Bunun olası anlamları hem bilkuvvelik hem de kuvve (kudret) dir. Daha sonra Akıl, bir'in bilkuvveliliğinin gerçekleştirilmesi olarak verilir. Potansiyel olarak olan her şey, potansiyel olarak var olan diğer şey ne ise işte gerçekte onun vasıtasıyla gerçeğe ulaşır. Nedensel prensibin varlığı onun kudretini imâ eder ve onun kudreti gerçekleşmeye ulaşmalıdır. Proclus'un Permenides diyalogu yorumunu, bu temel kavramlar çerçevesinde değerlendirebiliriz.

PARMENİDES ŞERHİ

Proclus'un Parmenides Şerhi yedi kitaptan oluşmaktadır. 1. kitapta; alegorik metot incelenir. 2. kitapta; formların alanlarının yapısı ve 3. kitapta; formların yapısı ve varoluşu, nesnelere formlarının olduğu tartışmaları incelenir. 4. kitapta; formların farklı seviyeleri ve formların içindeki ayrıntıların katılımı, 5. kitapta; diyalektik ve özellikle Parmenides diyalektiği incelenir. 6. kitapta; kendinden önce gelenlerin evreni ve Proclus'un evreninin yapısının özetini içeren Parmenides hipotezlerinin ana konusu ve sayısı incelenir. 7. kitapta ise; Nous'un hipostazlarının yapısı detaylı bir biçimde incelenir ve özellikle ikinci hipotez hakkında (negatif) bir yorum yapılır. Proclus; varoluşun bütün serîsini incelemek için ele alınmaya en uygun olan diyalogun Parmenides olduğunu düşünür.

“Bir meselenin münakaşasına girmeden önce ilkin o meselenin durumu etraflı bir şekilde görmek ve o meseleyi çözebilecek metotları açıklamak Aristoteles'ten beri süregelen bir gelenektir.”¹¹ Proclus da bu geleneğe uygun olarak önce diyalogun olduğu ortamı etraflı bir biçimde bize verir ve diyalogun metodu hakkında açıklamalar yapar. Ve daha sonra ayrıntılı bir biçimde diyalogun konusunu inceler. Kısaca önce, diyalogun olduğu ortamı (hem mekan

¹⁰ Proclus, *Commentary on Plato's Parmenides*, Princeton, 1987. Book I, 628, p. 27.

¹¹ M. T. Küyel, *Aristoteles ve Fârâbî'nin Varlık ve Düşünce Öğretileri*, Ankara, 1959, s.vii.

olarak hem de fikrî zemin anlamında) inceler. Sonra diyalogun konusunu ve metodunu inceler. Proclus bu kitapta, diyalogun sitili, Parmenidesci metafizik ve Platoncu metafizik, Syrianus'un öğretisi, mantıksal temrin gibi konularda da genel olarak bilgi verir. Proclus'a göre bu diyalogda evrenin bütün bileşenlerini bulabiliriz. Evreni meydana getiren öğeler şunlardır: Madde, Form, Tabiat (ki bu formu madde ile birleştirir), Ruh, Akıl, ilâhîlik. Proclus, bu alanların hiçbirinde Platon'un seçiminin rastgele olmadığını vurgular. Bu seçim, daima felsefî gerçeği arayan bir gözle yapılmıştır. Ayrıca diyalogda Tabiat'a uygun olan açıklayıcı, araştırmacı ve her ikisinin karışımı olan bir izleme metodu vardır. Argümanlarında ve kanıtlarında diyalogun ruhu vardır ve onun "zihin"i de onun problemleridir. Diyalogun niyeti veya amacı ise iyi'nin başka bir söyleniş biçimi olan Tanrıya benzerlik'tir. Proclus, eserine bir dua ile başlar. Bu duada bütün ilahî hiyerarşiyi; akılsal olan tanrılardan meleklerle, daemona ve kahramanlara doğru, onlara ilişkin olan her bir belirgin karakteristiğe atıfta bulunarak gözden geçirir. Ardından, hocası Syrianus'un öğretilerine atıflarda bulunarak ona duyduğu hayranlığı dile getirir. Ve son olarak da eserini öğrencisi Asclepiodotus'a ithaf eder. Bunlardan sonra uzun uzadıya diyalogun geçtiği yeri ve dönemi değerlendirerek serhine başlar. Bunu yaparken de, diyalogun tüm planını verir. Ayrıca birlik-çokluk, idealar ve Parmenides'in diyalektik metodunu gözden geçirir. Orijinal konuşmanın dört ayrı aktarımına sahip olduğumuzu belirterek bu konuşmaların her birini ayrı bir varlık seviyesi olarak sunar. En sonuncusu en alttakidir. Duyu objelerinin bilgilendirilmesini temsil eder. Cephalus'un dinleyicilerinin belirsizliği alıcının suretsizliğini temsil eder. Bundan önceki konuşma (Antiphon'un konuşması) formların ruha girişlerini temsil eder. İkinci konuşma (Pythodorus'un Antiphon ve arkadaşlarına yaptığı konuşma) varlık skalasına dek uzanır. Formların ruhlara ilerleyişini temsil eder. Proclus, Antiphon'u Ruha bağlar, -Phaedrus mitosundan bildiğimiz gibi Ruh, atlar ve at arabaları ile temsil edilir-.

Son olarak orijinal konuşma Nous'un kendisinin yapısını ve formların gerçek evini temsil eder. Böylece Proclus'a göre diyalogun kişileri ve aktarıcıları bile; formun maddeye ilerleyişinin çeşitli basamaklarını temsil eder, ve her bir seviyenin, kendi üzerindeki seviyeyle olan bağlantısını anlaşılır bir biçimde verir.

Diyalogun kişileri de varlık seviyelerinin simgeleridir. Parmenides, Zenon(490-430) ve Socrates (469-399) sırasıyla, "pay almamış zihin", "Ruh'tan pay almış zihin" ve "bireysel zihin"i temsil ederler. Aşağı doğru inildikçe Pythodorus, ilâhî ruhu zihinsel alandan alan, veya meleklerin sırasını halka açan veya zihinsel alanın aktivitelerini yöneten antiteyi temsil eder. Antiphon, daemonek ruhu temsil eder. Cephalus ve Clazomenealı adamlar ise yukarıdan logoi(akıl) ile doldurulmuş tabiat alanındaki bireysel ruhlardır ve onlar fiziksel dünyaya gömülmüşlerdir. Bu yorumlar boyunca varsayılan metafiziksel planın Yeni Platoncu Atina okulunun sunduğundan daha basit olduğu görülebilir.

Parmenides diyalogu; Parmenides, Zenon ve genç Socrates arasında geçen bir konuşmanın aktarılması biçiminde sunulur. Diyalog, Zenon'un, hocası Parmenides'in

öğretisini desteklemek için yazdığı bir kitabı okuması üzerine Socrates'in sormuş olduğu bir soru ile başlar. Bu sorudan anlaşıldığı üzere Zenon, varlığın Bir olduğu görüşüne karşıt olarak, varlığın çok olduğunu ileri sürenlerin karşılaşacakları güçlüklerden bahseder. Zenon, eğer şeyler çok iseler, aynı şeyin hem benzer ve hem de benzemez, hem eşit hem de eşit olmayan olacağını ve genel olarak da bunun dünyadaki düzenin ortadan kaldırılmasıyla sonuçlanacağını ve her şeyin karmaşaya sürükleneceğini göstermek ister. Proclus bu fikre katıldığını ifade eder. Çünkü Proclus'a göre; varlık hem bir hem de çok olmamalıdır, her monad kendisine karşılık gelen bir çokluğa sahiptir ve her çokluk uygun bir monad içinde kavranır. Fakat, bununla birlikte çokluğun temeli monada bağlandığı ve o olmadan var olamayacağı için Parmenides ve Zenon, temele "Bir (olan) Varlığı" olarak dikkatlerini monadın akıl yoluyla kavranamaz birleştirici nedenselliği üzerinde yoğunlaştırmaktaydılar.

Daha diyaloğun başlangıcından itibaren Proclus, Platonun sistemini Yeni Platoncu bir anlamlandırmayla aktarır. Örneğin; Elealı Parmenides ve Zenon'un Atina'ya gelmiş olmasını; varlık seviyelerinde bir üst seviyede bulunanın kendisini daha aşağıdakilere açma eğiliminin bir sembolü olarak değerlendirir. Ayrıca, ikinci dereceden bütün varlıklar daima kendilerinden üstün olan varlıklara tâbidirler; bu nedenle bütün şeyler, tek bir zihin olan Parmenides'e ulaşmak için çabalarlar. Diyalogdan direkt olarak anlaşılması çok güç görünen, "Bir ve çok"un ilişkisi konusunu kendi bakış açısıyla, Bir'den sudûr eden varlıklar, bunların seviyeleri ve birbirleri ile olan bağlantıları olarak gösterir ve ayrıntılı bir açıklama yapar. Proclus'a göre diyalogda; içlerindeki yukarı çıkma kapasitesine kendini bağlayarak yukarı çıkmak isteyen ruhlara güç ihsan eden ilahî düzenin bir taklidi vardır. Çünkü ruhlar için kurtuluşu aramak, memnuniyet ve gairesizlik, daha yüksek güçlerin ihsanıdır, daha aşağıdakilerin değil. Çünkü kendisi tam bir endişe içinde olan bir kişi gairesizliği başkasıyla paylaşamaz. Memnuniyetini ve iyi dileklerini de paylaşamaz. Bu nedenle ancak tanrılar ve onlardan sonra varlığın ilahî sınıfları ve onlardan sonra da iyi insanlar mutluluk ve iyi dileklerin kaynaklarıdır. Ancak bu iyilikleri alabilmek için ruhlar buna istekli olmalıydılar. Ve kendilerini daha yüksek güçlerden gelen yardımlara açık tutmalıydılar. Mükemmel olmayan kendini, ancak mükemmele lâıyk olarak ona bağlayabilir¹².

Diyalogda (126 b), Cephalus'un Antiphon'un adını sorması ve onu hatırlaması ise Proclus'a göre ruhun doğumundan itibaren sahip olduğu unutmayı sembolize eder. Öğrenmek isteği isim ise şeyin varlığının sembolüdür. Kendiliğinden olan varlıklar kendilerini bilirler, fakat diğer varlıklar bilgiyi kendilerine üstün olanlardan alırlar. Üstün varlıklar, almak isteyenler kendilerini hazırladıklarında, vermeye hazırdırlar. Proclus, diyalogun bütününün, basit semboller kullanarak bir metafizik öğretiyi şematize ettiğini söyler, ve bu şemayı gösterebilmek için bütün detayları titizlikle inceler. Ona göre diyalogdaki detayların cüz'ilerden görünme doğru gelişimleri, görünürden görünmeze doğru olan gelişim gibidir.

Proclus, diyalogun metafizik konuların yanı sıra bazı ahlâkî yargıları da verdiğini belirtir. İyi insanlar daima hareketlerini sözleriyle uygun hâle getirmelidirler, soy-

¹² Proclus, Commentary on Plato's Parmenides, Book I

luluk ve erdem, sözde kalmamalı, davranışlarla sergilenmelidir. Ruhlar, arkadaşlık ve değerli beraberliklerle mükemmelleşir. Proclus'un bu yargıları ilk bakışta dikkat çekmeyen detaylardan çıkardığını göz önünde bulundurmak, Proclus'un şerhinin Parmenides'i anlayabilmek için getirdiği rahatlığı görmemiz için yeterli olacaktır. Bunların yanı sıra, Proclus, metni, fiziksel bakış açısından da değerlendirir. Diyalogdaki kişiler tabiatın öğrencileri ve tabiat güçlerinin benzerleri gibi ruhtaki dyaddan pay alırlar. Ve böylece tabiatı hareket ettiren güçlerle birleşirler. Formların üçüncü tezahürü tabii güçlere dağıtılmış gibi görünen ruhların akıl prensipleri tarafından meydana gelir.

Bu temaları bırakarak, tekrar diyalogun metafizik yorumuna dönecek olursak; Proclus'a göre; diyalogdaki bütün karakterlerin, Parmenides üzerinde yoğunlaşması, şeyler hakkındaki derin bir gerçeği gösterir. Bütün çokluklar, varlığın bütün seviyeleri, tanrısal sebeplere bağlanırlar, ve bu gerçek, Antiphon, Pythodorus, Zenon ve Parmenides'in arka arkaya zikredilmeleri vasıtasıyla okuyucuya gösterilmiştir. Diyalogun Panathenea şöleninin yapıldığı sırada oluşması ise, şehirlerini koruyan tanrıçanın etrafında organize olmuş köylerin çokluğunun birleşmesi vasıtasıyla, birleşmeye bir örnek olarak alınabilir. Zaten diyalogun amacı da budur: yani, bütün şeylerin nasıl Bir'e bağlı olduğunu ve nasıl her bir şeyin kökeninin onun içinde olduğunu göstermek, ayrıca Bir ile çok olanlar arasındaki ilişkiyi kavramaya çalışmak. Proclus'a göre; argümanın okunuşu boyunca Parmenides'in orada bulunmaması, fakat tam argümanın okunuşunun tamamlanacağı sırada gelmesi, en yüksek ilahi sebeplerin, altlarında bulunan varlıklara, daha önce değil de, ancak o varlıkların üstünde bulunan diğer varlıklardan pay almaları tamamlandığında kendilerini açıklamalarının bir sembolüdür. Çünkü aradakilerden pay almayan varlıklar nasıl birincil olandan pay almak üzere yukarı çıkabilirler? Parmenides burada, ilâhî alana veya zihinsel alana (Bir olana) benzerdir ve tanrısal olan her tür sıralı düzende ve tanrıların her birinde vardır. Her şey ilk olana ulaşmadan önce bir üstündeki ile temasa geçer ve bunu henüz hayatın pazarındayken¹³ yapar. Şu halde bu metafizik yorumu Proclus'un sözleriyle özetleyecek olursak; varlık, bir ile birlik içerisinde, hayat veren akıl ve ruhların akılsal gücü oradan çıkıp çokluğa doğru ilerler; ve çokluk birliğe geri döner, ve ortadaki düzeyde ilkenden daha fazla çokluk olur. Çünkü orada bütün şeyler birlikler olarak var olurlar; çünkü bütün akıl prensipleri ve güçleri kendi kendine yeterlidir, her biri bağlı bulunduğu ve bir ile birleşen kendi çokluğunun lideridir. Bunu bütün şeylerin temel monadına yükselinceye kadar yaparlar. Aynı şey katılımı olan fakat evrensel olan akıl için de söylenebilir; her bir partiküler akıl evrensel ve katılsız akılda birleşir. Biz kişiliğimizi ancak şu seviyelere benzer seviyelere çıkarak buluruz, biri Bir (olan) varlık, diğeri Hayatın düzeni, bir diğeri de Aklın düzeni'dir. Proclus'un şahsiyetle ilgili başka yorumları da vardır. Diyalogda (127 b) Parmenides'in dış görünüşünün tasviri, aslında onun şahsiyetinin ve ruhunun sembolüdür. Çehresi, onun hayat tarzının bir sonucu

¹³ Burada bu âlem kastediliyor. Bu sözler bize, kendi kültürümüzden "bu dünya bir ulu şâra benzer" dizesini hatırlatıyor.

olarak mutluluk vericidir. Çünkü iyi insanlarda ruhun yüceliği bedene yansır. Parmenides'in yakışıklı bir adam olarak tasvir edilmesi ise onun ruh gözünün akılsal güzelliğe ve bütün şeylerin temeli olan İyi'ye ve ondan pay alan her şeyi iyi yapan İyi'ye doğru yöneldiğini belirtir.

Bu şerhde Proclus, Parmenides diyalogunun detaylarından hareketle bize, hem Platon'un sitili ve hem de onun metafizik şeması ve Bir'den sudür eden varlık seviyeleri hakkında genel bir bilgi verir. Bir'den sudür eden bu çokluğun Bir ile olan ilişkisi bir çeşit pay alma (participation) olarak tanımlanır. Proclus, bu pay almanın nasıl olduğunu da incelemeye çalışmıştır.

Proclus, pay almanın yanı sıra formların farklı seviyelerini de inceler. Bu incelemeye, Parmenides'in, Socrates'e (130 e) hangi birimlerin formlarından pay aldığına dair sorduğu soru ile başlar. Proclus'a göre, Parmenides İdealar Teorisini yıkmak için çabalamaz. Gerçekte amacı Socrates'i, kendi teorisini daha mükemmel bir biçimde söylemesi için provoke etmektir. Bunu da evrensel olandan başlayarak daha partiküler ve atomik varlık türlerine ve son olarak da bir form şeklinde oluşmamış fakat bütün varlıkların, Bir (olan) Varlığın monadından meydana gelmiş olanlara doğru gelerek yapar. Proclus, ancak bu hiyerarşiyi açık açık oluşturduktan sonra iştirak problemini daha iyi bir şekilde düşünebilme durumuna geleceğimiz kanaatindedir. Buradaki iştiraki anlatabilmek için pek çok örnek kullanılmıştır. İki aynadaki yansımadır: Bu durumda, şekil ve onun parçalarının görelî durumları, muhtevanın görüntüsünün aynanın yüzeyinde görünmesine sebep olur. Böylece alıcı madde, tabiri caizse kendini belirginleştirerek, aklın ustalığı ve Demiurge'dan önce onun idealarıyla doldurulur. Formlara iştirak konusunda sık sık başvuru ikinci benzetme; balmumuna mühür basma benzetmesidir. Proclus bunu çok kaba ve fiziksel bulur. İştirakin vuku bulması için sadece formların etkili gücüne değil ayrıca önünde sonunda oluşacak madde ve varlıkların iştahasına da gereksinim vardır. Proclus, maddenin alma eğiliminin çeşitli sebepleriyle bu dünyadaki varlıkların seviyelerinin dereceleri hakkında bilgi verir. Proclus Demiurgic failin seviyelerini dörde ayırır. Baba, Baba-Yaratıcı, Yaratıcı-Baba ve Yaratıcı ve bunların her biri ayrı görevler yaparlar. Kendisi üzerine bir form verilmeden önce, ilk olarak madde bizatihi olarak kendi varlığı için, Baba veya ilk sebebe bağlıdır. İkinci basamak formların izlerinin maddesine girişidir. Üçüncü basamak ise; tek ve evrensel paradigma ile uyum halinde olan bütünlerden oluşturulmuş bir bütün olarak Kozmoz'dur ve sonuncusu düzenli şeylerin kendi cins ve nev'ileri içinde kendi kendilerini oluşturmasıdır. Böylece madde, bölgelendirmenin çeşitli derecelerine bağlı olur ve tabiatın çeşitliliği konusunda dikkate alınabilir.

Proclus, bu çok basamaklı oluşma süreci ile, Platon'un felsefesini formüle etmektedir. Elbette ki, bununla, madde üzerine form verilmesinin sırrı açıklanamaz fakat bu formüle edilmiş bize tartışılabilme imkanı sağlar.

Proclus daha sonra, Formların katılımının üç sebebini verir, bütün şeylerin kendisine yöneldiği İyi, Formların kendi yaratıcı güçleri ve bireysel madde

kaplarının alabilirliği. Platon, ilk Formlar duyu objeleri yoluyla bütün durumlardan pay alıyormuş gibi ortadaki şeylerin Formlarda yer aldığını söyler. Proclus'a göre; düzgün olarak verilen isimler öncelikle formlardan gelir ve sonra da o formlara katılan eşyadan gelir. Proclus, formlarla ilgili bu kısa girişi yaptıktan sonra, Parmenides'in bütünler ve parçalar olarak Formlara iştirak ile ilgili problemlerine döner. Diyalog'da (131 a) Parmenides'in Benzerlik, Büyüklük, Güzellik ve Adalet kavramlarına deyinmesi üzerine Proclus, bu kavramları tanımlamaya çalışır. Eşit ve Büyük, fiziksel kavramlardır ve güzel ile adalet de maddesel niteliklerin arasındaki ilişkiyi ve maddesel nitelikleri gösterirler. Ancak Formlar seviyesinde başka bir anlam ifade ederler. Proclus, Benzerliği; onları mükemmelleştirerek ve tamamlayarak ikincil şeyleri birincil yapan bir güç olarak tanımlar. Büyüklük; kendi özel sınıfı içinde herhangi bir şeye üstünlük veren olarak sunulur. Güzellik; simetri, birlik ve Formların mükemmelliğinin cazibesidir ve Adalet; Formların kendi üzerine düşen görevlerini yerine getirme sebebidir¹⁴.

Daha sonra Proclus, diyalogda tartışılan (130 a-e) bütün şeylerin formları olup olmadığı ve iştirak modunda Bir'in olup olmadığı sorusu üzerinde durur. Proclus, her şeyin formu olmadığını kabul etmekle birlikte teorinin bütününe yıkılmasını reddeder. Çünkü ona göre, Formda yer alış, bütün ya da parçada yer almadan farklı bir biçimde olmaktadır. Proclus'a göre bu nedenle Parmenides, daha başka iştirak (pay alma) biçimlerinin olup olmadığı sorusuyla Socrates'i uyandırır. Proclus'a göre Parmenides'in amacı yıkıcı değildir, maeutic'tir. Proclus, pay almanın nasıl olduğu sorununu çok ayrıntılı bir biçimde inceler. Ona göre; maddesel bir nesne Formun bütününden pay almaz. Örneğin Güzellik. Çünkü hiçbir yerde sebeplenmiş objeler kendi sebeplerinin bütün gücünü soğuramazlar. Fakat öte yandan, bu şeyler bir takım özelliklere sahip oldukları için, örneğin adalet veya güzellik, bu özellikleriyle kendi yapıları içinde ideal Adalet ve Güzellik ile karakterlendirilirler. Bu sebeple şeylerin bütünden pay aldıkları söylenebilir, parçadan değil. Proclus için paradoks maddesel olmayan antitelerdeki pay alma ile maddesel olanlardakinden tamamen farklı olmalarının belirlenmesiyle çözülmüştür. Böylece ikincil şeyler hem bütünden hem de onlara tekabül eden Formların bölümlerinden pay alırlar. Daha sonra Proclus, Socrates'in gün ışığını örnek alarak (131-b) her bir formun aynı kalarak başka şeyler üzerinde kendini arz etmesini anlatması konusunu ele alır. Proclus'a göre Parmenides, Socrates'i gün örneğini kullanarak formun özdeşliğini ve birliğini sürdürmediği için düzeltir.

Esas olarak Proclus, bu eserde, Parmenides'in Büyüklük, Eşitlik ve Küçüklükten pay alma problemi ve Socrates'in parça ve bütünle ilgili olarak karşılaştığı sorunları bir bütün haline getirir. Proclus'a göre; Parmenides burada sadece maddesel olmayan formlardan pay almanın ayrı olarak izah edilmesi gerektiğini ve bu fikirlerin akılsal âlemden bizim içinde olduğumuz dünyadan daha farklı kuvvetlere sahip olduklarını öğretir. Akılsal olanlar arasında Büyüklük; herhangi

¹⁴ Proclus, Commentary on Plato's Parmenides, Book IV

bir şey üzerinde kendi aşkın mükemmelliğini göstermedir. Ve zihinsel veya vital ya da fiziksel olabilir. Eşitlik, bütün şeylerdeki harmoni ve oranın sebebidir, ve Küçüklük, aşağıda oluşluğun sebebidir. Böylece bu formlar, Güzellik ve Adalet gibi, formlar alanının yapısal prensipleri olurlar. Bütün şeyler düzenlerini bu formlar üçlüsünden alır gibi görünürler, çünkü üstün varlıklara daha çok üstünlük sağlarlar, ikincil olanlara bir alt olmaklıklarını sağlarlar ve aynı grup içinde yer alanlara paralel sınıflar sağlarlar. Her bir seri, üç "an"a ihtiyaç duyar, -fazlalık, eksik ve eşitlik- eğer her form, bütün varlıklar seviyesinde, ikincil ve esas varlıklar arasındaki ayırımı koruyabilen bir sudür'a sahip ise onu meydana getiren bu üçlüdür. Böylece, Proclus, Platon'un organizasyonun prensipleri olarak sunduğu Büyük, Küçük ve Eşit gibi formları için bir kullanım yolu bulmuş olur.¹⁵

Parmenides diyalogunda dikkate değer bir nokta da; Platon'un pay alma ya da ilk örnekler görüşlerini yeterince temellendirmediğini belirterek Aristoteles'in ileri sürdüğü üçüncü adam kanıtının bu diyalogda yer almasıdır. Proclus'a göre; bir önceki kanıt formlardaki iştirakin fiziksel bir yapı olmadığını göstermek için oluşturulmuş olsa bile, bir basamak ileriye giden bu kanıt aşkın formlara iştirakin, içkin formlara iştiraktan veya kendi iştirakçileri ile ortak bir elemente sahip olan maddedeki formlardaki iştiraktan farklı olduklarını göstermek içindir. Proclus, Aşkın formlar için "karşılıklı olmayan birleşme" olarak tanımlanabilecek partiküller ile ilgili bir ilişkinin varlığını varsayar. Ona göre; Formlar kendi iştirakçileriyle bir anlamda müşterek halde bulunurlar ama başka bir anlamda da onlarla müşterek halde bulunmazlar. Formlar, iştirakçilerini kendi özleriyle aydınlatırlar, bu bakımdan formlar iştirakçileriyle müşterek halde bulunurlar, fakat onlar aydınlatılmış olanlarla bir karışım meydana getirmezler. İşte bu bakımdan da onlarla müşterek halde bulunmazlar. Öyle ki; bu durumda onlar, zatları bakımından değil, fakat kendilerinden çıkıp gelen şeyler bakımından bir nevi benzerlik arz ederler. İşte bu nedenle, hakikaten, denilebilir ki Formlar işte bu yollarla, kendilerini kabul eden bu antitelerle bir nevi birleşirler ama bu birleşme tam anlamıyla bir birleşme değildir, daha ziyade, bir terime katılanların birincileyin ve ikincileyin katılmış olmaları nev'inden bir birleşmedir. Gerçek bir Form bir düşüncedir (noema), fakat öncelikle zihnin gerçek anlamdaki düşünce süreci (noesis), yani asıl zihin, ki orada hem gerçek varlıklar düşüncedir hem de düşünceler gerçek varlıklardır.¹⁶ Bu düşünceler Ruh içinde, alt seviyede varlığa gelirler, ve bu düşünceler bireysel duyu-objelerinden gelen yansımaların sonucunda ruhun içinde hâsıl olan şeyle karıştırılmamalıdır. Görülüyor ki Proclus'a göre; Socrates, formların yapısı ile ilgili doğru bir fikre ulaşmıştır fakat sadece Ruh düzeyinde. Proclus'a göre düşünce; bir düşünce objesi hakkında olmalıdır ve düşüncenin bu nesnesi düşünceden ziyade form olacaktır. Proclus bunu bir problem olarak görmez, fakat akılsal düzeyde formlar hakkında bir gerçeğin aydınlanması olarak görür. O halde, eğer düşünmek, sadece bizde değil, fakat aynı

¹⁵ J. M. Dillon, Commentary on Plato's Parmenides, Book IV, introduction, p.200.

¹⁶ "Nesne maddi kabuğundan soyulduğunda düşüncedir." (Hegel), W.T., Stace, Hegel üzerine, s.200.

zamanda ilahî ve gerçek zihnin içinde de bulunan düşünce objesi hakkında ise, açıktır ki düşünce objesi düşünceden önce gelir ve düşünce objesi karşısında düşünmek sayesinde ki ruhtaki akıl prensibi de düşüncedir (899). Proclus, Parmenides'in (132 d-e) yaptığı; eğer imaj bir kopya ise bu kopyalar imaj ile benzer olmalıdır, itirazının yanlışlığını gösterir. Bir fotoğrafın, o fotoğrafın çekildiği asıl şey ile olan ilişkisi, o aynı asıl'ın çekilmiş diğer fotoğraflarıyla olan ilişkisi ile aynı değildir. Bu fotoğraflar aynı aslın genel özelliklerine sahip olan kopyalar olma hasebiyle birbirlerine benzerler, fakat asıl'ın ve fotoğrafın, üçüncü bir şeye benzemeleri sebebiyle ortak özelliklere sahip olduklarını söylemek saçmadır. Bunun dışında Proclus, her seviyede Parmenides'in yıkıcı delillerini, hakikatın maieutic bir açıklanması şekline dönüştürmüştür. Böylece de bize, hem Parmenides'in delillerini, hem Socrates'in açıklamalarını daha iyi kavrama imkanı verir. Proclus için genel mesaj; kendine uygun olmayan yapılarda ortaya çıkan akılsal şeylerin anlaşılması imkansızdır, ve kendi yer ve varlığına saf zihinde sahip olan bu şeylerin, düşüncelerini arındırmamış olanlara kendilerini göstermeleri söz konusu değildir.

Görülüyor ki Proclus'un *Parmenides Şerhi* her şeyden önce, yalnızca bir *Parmenides* şerhi olarak değil, aynı zamanda Yeni Platoncu metafiziği anlatan bir eser olarak değerlendirilmelidir. Çünkü Proclus, Platon'un sistemini anlatmak için Yeni Platoncu bakış açısını ve terminolojiyi kullanmıştır. Platon, Parmenides diyalogunda; "idealar âlemi ve duyular âlemi birbirinden ayrı olduklarına göre, bunlar nasıl birbirleri ile temasa gelmektedirler", sorusunu sorar ve duyular âleminin idealar âlemine iştirak ettiği, duyular âlemindeki bir şeyin idealar âlemindeki ideasına iştirak ederek varlığa geldiğini söyler. Ancak bu iştirak nasıl gerçekleşmektedir sorusu, tatmin edici bir cevap bulamaz. İşte Proclus, bu sorunun cevabını, Plotinus'tan gelen Sudûr Nazariyesi ile verir. O, Platon'un verdiği bütün detayları kullanarak, Sudûr Nazariyesini açıklamaktadır. Proclus, Parmenides diyalogunun bütün detayları üzerinde titizlikle durmuş, ilk bakışta okuyucuya yalnızca detaymış gibi görünen her cümlemin, aslında Platon metafiziğini açıklayan bir benzetme olduğunu göstermiştir. Proclus'un açıklamaları sayesinde; aynı zamanda hem Platon felsefesinde iyi ideasından başka bir şey olmayan Parmenides'in Bir'i, hem de bu Bir'i çok başka bir yorum için çıkış noktası yapmış olan Plotinus'un Bir'i hakkında bir fikir sahibi oluruz. Ayrıca Plotinus'un Bir'den sudûr eden bütün diğer varlık seviyelerini ve hattâ Plotinus sisteminde bulunmayan fakat Yeni Platoncu metafiziğe Proclus tarafından geliştirilmiş olan bazı ara antiteleri ve bütün bu seviyelerin oluşturduğu serfinin temel olduğu Yeni Platoncu metafiziği de bu Şerh içinde bulabilme imkanı vardır. *Parmenides* diyalogunun, Platon'un idealar öğretisini sorguladığı diyalog olduğu malumdur. Fakat genel olarak düşünülenin aksine Proclus, bu diyalogda Parmenides'in Sockaret'e karşı ileri sürdüğü bütün delilleri, Socrates'in delillerini çürütmek için ileri sürmediği kanaatindedir. Proclus'a göre Parmenides'in amacı, Socrates'in görüşlerini daha iyi temellendirebilmesini sağlamaktır. Şu halde,

Parmenides diyalogu için Platon'un idealer öğretisini tashih ettiği diyalog demek yerinde olacaktır. Proclus, zaman zaman, yalnızca metni yorumlamakla kalmaz, fakat aynı zamanda metne müdahale eder. Parmenides'in soruları karşısında güç duruma düşen Socrates'in verdiği cevapları bazen yetersiz bulur ve vermesi gereken daha uygun cevaplar olabileceğine dikkat çeker. Proclus'un bu kurgusu ile diyalog, aporetik olmaktan biraz daha çıkmış gibi görünür. Proclus, Şerhinde, diyalogda ayrıntılı olarak ele alınmamış olan Zenon'un görüşlerine de yer verir. Öyle görüyor ki yalnızca diyaloga bakarak fark edemeyebileceğimiz bir fikir bütünlüğü içinde; Parmenides, Zenon ve Platon'un sistemlerini anlatmaktadır.

Bir felsefe sisteminin incelenebilmesi için, öncelikle, onun oluşmasına imkan veren temel soru veya problemleri kavramak ve bunlara getirilen çözüm denemelerini bu sistemin bütünlüğü içerisinde değerlendirebilmek gerekmektedir. Proclus da Parmenides diyalogunda karşımıza çıkan ve Platon'un metafiziğini oluşturan problemler ve bunların çözüm denemelerini sistemin içinde değerlendirmiş, bunun yanı sıra kendisi bu problemler için bazı çözüm denemelerinde bulunmuştur.

Sonuç olarak diyebiliriz ki; Proclus'un Parmenides Şerhi; hem Parmenides diyalogunun problemlerine dikkat çekmesi, hem de fark edilemeyecek kadar küçük detaylara gizlenmiş metafizik benzetmeleri ortaya koyması açısından *Parmenides* diyalogunu anlayabilmek için önemli bir yardımcı eser, Yeni Platoncu metafiziği anlatan bir temel eser olarak düşünülmelidir.

ABSTRACT

On The Proclus' Commentary On Plato's Parmenides

Proclus (A.D. 412-485), one of the most important representatives of the Neo-Platonic philosophy, examines Plato's *Parmenides* in a wonderful metaphysics monument, "Commentary on Plato's Parmenides." This dialogue is considered to be an important opus in Plato's philosophy due to the fact that he himself questioned his "Idea theory". Proclus, in his commentary analyses the dialogue, *Parmenides*, perfectly dealing with each and every detail. He points out that the sentences which the reader initially thinks that they are only details are actually an analogy which exemplifies Plato's metaphysics. However, while interpreting Plato's metaphysics, Proclus with the influence of Plotinus, provides the reader with the Neo-Platonic metaphysics, especially the knowledge about the emanation theory. Proclus examines the stages of emanation, and how plurality participates in the "One". He also considers the relationship between plurality and the "One" which is a unifying principle beyond plurality. Finally; Proclus' Commentary on Plato's Parmenides, constitutes a cornerstone describing the Neo-Platonic metaphysics as well as a significant opus towards understanding Plato's philosophy.

Keywords : Proclus, Neo-Platonism, Parmenides, Plato, One-Being

Kaynakça

- Copleston, A History of Philosophy, Volume I, Paulist Press, United States, 1946.
- Great Books of the Western World, Volume 7(Plato), Encyclopaedia Britannica, U.S., 1952.
- Gökberk, Macit, Felsefe Tarihi, İstanbul, 1993.
- Hegel, G. W. F., Bütün Yapıtları (seçmeler) 1, (çev. Hüseyin Demirhan), Onur Yayınları, Ankara, 1976.
- Köprülü, Fuad, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1991.
- Plato, The Dialogues of Plato, Translated by, B. Jowett in Four Volumes, V. II., Oxford University Press, 1964.
- Platon, Parmenides (çev. Saffet Babür), 2. Basım, İmge Kitabevi, Ankara, 1996.
- Proclus, Commentary on Plato's Parmenides, Translated by Glenn R. Morrow, John M. Dillon, Princeton University Press, 1987.
- Türker Küyel, Mübahat, Aristoteles ve Fârâbî'nin Varlık ve Düşünce Öğretileri, A.Ü. D.T.C.F. Yayınları, Ankara, 1959.
- Türker Küyel, Mübahat, "Klâsik, Skolâstik, Modern," I. Sempozyum Klâsik Çağ Düşüncesi ve Çağdaş Kültür, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1972.